

Eudaimonia'nın Sokratik Görünümü: Erdem Bilgidir ve Hiç Kimse Bilerek Kötülük Yapmaz

Uğur Köksal ODABAŞ (*)

Öz: Sokrates ilkçağ felsefe tarihinde bir dönüm noktasıdır. Kendisine gelinceye kadar birçok düşünür tarafından insan üzerine bir felsefe geliştirilmeye çalışılmıştır. Özellikle Sofistler insanî problemleri ele almalarıyla Sokrates'in felsefî düşüncelerine temel teşkil etmişlerdir. Ancak Sokrates'in insanı ve özellikle de onun ahlâkî doğasını ele alış tarzı oldukça farklılık arz etmektedir. Bu bakımdan kendinden önceki felsefe presokratik felsefe olarak nitelendirilmiştir. Sokrates asıl olarak bir ahlâk filozofudur. O, düşünceleri ve öğretisi ile yaşayışı uyum içinde olan ender şahsiyetlerden biridir. Aynı zamanda doğru bildiklerinden sonu ölüm bile olsa, ki öyle de olmuştur, asla vazgeçmemiş bir ahlâk kahramanıdır. Sokrates bütün ömrünü doğru yaşayış nedir ve insan davranışlarının ulaşmak istediği son bir amaç var mıdır? gibi sorulara cevap bulmaya çalışmakla geçirmiştir. Sokrates'in bu ve benzeri sorulara cevabı tek kelime ile şudur: Eudaimonia (mutluluk). Bütün insanlar mutlu olmak istemekte, mutluluğun peşinde koşmaktadırlar. O halde eudaimonia (mutluluk) insan doğasının peşinden koştuğu şey, onun ereğidir. Akıl ve bilinç sahibi bir varlık olarak insanın amacı erdemli olmaktır. Sokrates'in ahlâk anlayışının temelinde erdem (arate) düşüncesi yatmaktadır. İnsan mutlu olmak istiyorsa erdemli olmalı, erdemli yaşamalıdır. Erdem nedir? diye sorduğumuzda Sokrates'in cevabı yine nettir: Erdem bilgidir. Dolayısıyla bilgisizlik de erdemsizliktir. Bütün insanların iyiyi isteyip kötüden kaçan bir yapıda olduğunu düşünen Sokrates için hiç kimse bilerek ve isteyerek kötülük yapmaz, kötülük bilgisizlikten kaynaklanır. Biz de bu çalışmada Sokrates'in mutluluk ve erdem üzerine düşüncelerini ortaya koymaya çalışacağız. Eudaimonia'nın sokratik görünümünü değerlendirmeye gayret edeceğiz.

Anahtar Kelimeler: Erdem, Bilgi, Mutluluk, Kötülük.

Eudaimonia's Socratic Appearance: Virtue is Knowledge and Nobody Purposefully Does Evil

Abstract: Socrates is a corner stone in the philosophy of antiquity. Until him, many thinkers tried to develop a philosophy of human. Especially the Sophists laid the foundation for Socrates' philosophical thoughts with their handling of human problems. However, Socrates' way of handling human and especially human's ethical nature is very different. Therefore, the philosophy before Socrates is labelled as pre-Socratic philosophy. Socrates is essentially a philosopher of ethics. He is one of the rare people whose thoughts and doctrines are in harmony with their ways of living. He never stopped defending what he believed to be right at the expense of the danger of death caused by that and his death was actually caused by his insistence on this attitude. He spent his whole life trying to find answers to questions such as "What is the right way of living?" and "Is there any final end that could be reached by human behaviour?". His answer to these questions consists of one word only: Eudaimonia (happiness). All humans want to be happy and seek happiness. Then, Eudaimonia is what

*) Dr. Öğr. Üyesi, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü (e-posta: uodabas@atauni.edu.tr)

human beings run after and their purpose. The purpose of human as a rational and conscious being is being virtuous. At the basis of Socrates' understanding of ethics lies virtue (arate). If human being wants to be happy, then he must be virtuous and lead a virtuous life. To Socrates, virtue is associated with knowledge. Therefore, lack of knowledge or ignorance is virtuelessness. To Socrates, who believed that all humans desire the good and escape the evil, no one intentionally and willingly does wrong and all evils stem from ignorance or lack of knowledge. This study is intended to examine Socrates' thoughts on happiness and virtue and evaluate Eudaimonia's Socratic appearance.

Keywords: Virtue, Knowledge, Happiness, Evil.

Makale Geliş Tarihi: 12.09.2018

Makale Kabul Tarihi: 23.01.2019

I.Giriş

Genel olarak düşünce tarihinde, özel olarak da felsefe tarihinde, düşünceleri ve öğretileri ile yaşayışı arasında uyum bulunan şahsiyetler vardır. Düşüncelerine ve öğretilerine uygun bir hayat sürdüren ve gerektiğinde inandığı ve yaşadığı değerler uğruna ölüme gidebilen ender şahsiyetlerden biri olarak karşımıza Sokrates (M.Ö. 469-399) çıkmaktadır. O, inandığı gibi yaşayan ve inandıkları uğruna canından vaz geçebilen ilk büyük filozof, düşünür ve ahlâk önderidir. Doğaldır ki, uğruna ölüme bile gidilebilecek düşünceler ve inançlar; dinî inançlar, etik ilkeler, ahlâkî ve siyasî düşünceler olmak durumundadır. İşte Sokrates ahlâkî düşünceleri ve buna uygun yaşayışı ile fikirlerinden vaz geçmeyen, sonu ölüm bile olsa-ki öyle de olmuştu inandığı düşüncelerden geri adım atmamış bir kişidir. Böyle bir kişiliğe sahip Sokrates'i esas olarak bir ahlâk filozofu olarak görmek yerindedir. Kendisine gelinceye kadar birçok düşünür tarafından insan üzerine bir felsefe geliştirilmeye çalışıldığını görmekteyiz. Özellikle Sofistler insana dönüşleri, fizikî doğa ve tanrı yerine insanî problemler üzerinde durmalarıyla ve insanın ıslah edilmesi ve eğitimine duydukları ilgiyle, Sokrates'in felsefî etkinliği için gerekli temelleri hazırlamışlardır (Versenyi, 2007:77). Bununla birlikte Sokrates'in insanı ve özellikle de onun ahlâkî doğasını ele alış tarzı oldukça farklılık arz etmektedir. Bu farklılık onun ilkçağ felsefe tarihinde bir dönüm noktası olarak ele alınmasına da zemin hazırlamış ve kendisinden önceki felsefe *presokratik felsefe* olarak nitelendirilmiştir. Kendinden sonraki felsefede de bilge idealinin yegâne örneği görülen Sokrates'in gerek öğrencilerini gerekse kendinden sonraki filozofları derinden etkilemesi söz konusudur. "Sokrates'ten sonraki devirlerde çeşitli felsefe okullarında, Akademikiler, Stoahılar, Epikurosçular, Septiklerde temel problem, bilgenin, yani gerçek mutluluğa erişmiş olan insanın kişiliği problemidir. Bunların hepsinde de gerçek bilgeliğin bu ideal kişiliğine hep Sokrates örnek olarak alınmıştır (Akarsu, 1962:59). Sokrates'i bir ahlâk kahramanı olarak görmenin arka planında yatan temel düşünce, onun öğretisi ile yaşayışı arasındaki uygunluk olduğu kadar, hayatının her anında, hareketlerinin sebep ve sonuçları hakkında tam bir açıklıkla bilinçli olarak hesap vermesini bilen bir insan olması ve amaçlarını koyarken, bu amaçlara uygun araçları seçerken daima aklına bağlı olmasıdır. İnsanın hareketlerini akla uygun olarak ayarlaması onun başlıca kaygısıdır (Akarsu, 1962:59).

Sokrates'in ahlâk anlayışının temelini erdem kavramı oluşturmaktadır. Onun "erdemden anladığı şey aslında çok basit ve aynı zamanda çok derindir. Erdem, esas olarak üstünlük, mükemmelliktir Erdem (arate) kelimesini aslında doğada bulunan bütün varlıklar, canlılar ve onların organları için de kullanabiliriz. Örneğim bu anlamda 'kılıcın erdemi kesmek, atın erdemi koşmak, gözün erdemi görmektir' dememizde hiçbir mahzur yoktur. O halde bir varlığın doğasının, özünün gerektirdiği şeye sahip olmasını, bu şeyin onda üstün ve mükemmel bir durumda bulunmasını onun erdemi olarak tanımlayabiliriz. Böylece erdem kelimesinin çoğu durumda doğa, işlev kelimesi ile eşanlamlı olarak kullanılmasının mümkün olduğunu görmekteyiz" (Arslan, 2008:127). Yukarıdaki erdem ile ilgili tanımları ve değerlendirmeleri dikkate aldığımızda, Sokrates'in bir ahlâk filozofu olduğu gerçeğini de göz ardı etmeksizin, onun ilgisinin kılıç, at veya göz olmadığı, insan olduğunu görmekteyiz. O halde esas olarak onun ele aldığı erdem insanî erdemdir. Bu durumda araştırılması gereken şey insanın insan olması bakımından sahip olduğu kabul edilen bir doğasının olup olmadığı, varsa bunun ne olduğudur. Sokrates'e göre bunu bilmek için yapmamız gereken şey insanı diğer varlıklardan ayıran, onun diğer canlılarla paylaşmadığı kendine özgü şeyin ne olduğuna bakmak, amacını ortaya koymaktır. İnsanı diğer canlılardan ayıran ayırt edici niteliğin onun akıl ve bilinç sahibi bir varlık olmasıdır. Böylelikle Sokrates'in insan tanımı veya insan idealini tek bir cümle ile ifade etmek istersek, bunun kesin olarak "bilinçli insan", "bilinçli kişilik" olduğunu söyleyebiliriz (Arslan, 2008:128). Herhangi bir varlığın doğası ile fonksiyonu ve amacının aynı şey olduğunu söylememiz mümkün olduğuna göre, konu insan olduğunda onun doğası ile amacının ve işlevinin de aynı olduğunu söylemek gerekir. Esas olarak buradaki temel soru şudur: Ahlâkî bir varlık olarak insan eylemlerinin amacı nedir? Bütün insanların kendisi için eylemde buldukları, peşi sıra koştukları temel bir amaç, bir erek var mıdır? Varsa bu nedir? Sokrates'in buna cevabı tek kelime ile şudur: Mutluluk (eudaimonia). Bütün insanlar mutlu olmak istemekte, mutluluğun peşinde koşmaktadırlar. O halde *eudaimonia* (mutluluk) insan doğasının peşinden koştuğu şey, onun ereğidir (Arslan, 2008:128).

Ahlâklılığın nihai amacı, insan yaşamının gerçek hedefi insan varlığının bir bütün olarak gelişmesi, gerçekleşmesi, kendine özgü işlevi hayata geçirmesi, kısacası *eudaimonia*ya varmasıdır. Bundan dolayıdır ki insanın neden ahlâklılıkla yaşaması gerektiği sorusu saçma bir sorudur. Böyle bir soru sormak, insanın kendisine neden mutlu, kendisinin bütünüyle gerçekleştiği bir hayat sürmesi, niçin yetkin olması gerektiği sorusunu sormasıyla eşdeğerdir (Cevizci, 2014: 139).

Eudaimonia, İlkçağ Yunan felsefesinde, her şeyin insanın kişisel *daimon*uyla, yani yazgısı ya da doğasıyla uyum içinde olduğu, kişinin alın yazısı ya da doğasının iyi düzenlenmiş, yapı ve dengesinin de olması gerektiği gibi olduğu, kişinin doğası gereği olmak zorunda olduğu gibi olmuş olduğu hâl. Genel olarak, iyi-olma hâli olarak değerlendirilmektedir. Öte yandan *Eudaimonia* normal olarak "**mutluluk**" diye tercüme edilir; bununla birlikte bu, tam ve doğru bir tercüme değildir. Bunun da en önemli nedeni mutluluğun genel olarak haz veya duyumsal doğamızın tatminiyle daha fazla ilişkili olmasıdır. *Eudaimoniada* duyumsal doğamızın tatmini de bir yer tutmakla birlikte, esas önemli olan etkin varlıklar olarak bütünsel doğamızın tatmini veya gerçekleşmesidir.

Eudaimonia, bir kimsenin hayatının tekil anları ya da kısımlarından ziyade bütün bir hayatının doğru ve iyi şekillenmesini ifade eder.* Sokrates, Platon ve Aristoteles benzeri pek çok Yunan filozofu için, *eudaimonia* yaşanmaya değer bir hayatın ifadesidir (Cevizci, 2013:618).

Mutluluk kendisi dışındaki diğer amaçların onu gerçekleştirmeye yöneldiği ortak ve son amaçtır. Ancak bu mutluluğu ne ile ilişkilendirmek mümkündür? “Filozoflar, insanoğlunun mutluluğu ilişkilendirdiği şeylere göre kabaca üç tür içinde sınıflanabileceğini gözlemişlerdir: 1) haz arayanlar; 2) sosyal başarı, itibar ve şöhret arayanlar ve 3) bilgi ve bilgelik arayanlar” (Cornford, 2017:25). Bunlardan hangisi tek başına mutluluğu sağlayabilirdi veya mutluluk için hepsi birden mi gerekliydi? diye sordüğümüzde verilecek cevaplardan biri Sokrates’e aittir. “Sokrates mutluluğun, ruhun mükemmelliği olarak adlandırdığı, ‘insanın ruhunu elinden geldiğince iyi hale getirmesi’ sayesinde elde edilebileceğini savunuyordu. İnsanın arzuladığı diğer bütün amaçların kendi başına hiçbir değeri yoktu. Diğer amaçlar, peşine düşmeye değse bile, ancak ruhun mükemmelliğe ulaşmasında bir araç olarak değerli olabilirdi (Conford, 2017:25). Hayatı boyunca Sofistlerle mücadele etmesine rağmen, Sofist olmakla, gençliğin ahlâkını bozmakla ve sitenin tanrılarına inanmamakla suçlanarak mahkemeye verilen Sokrates, bilgeliğin peşinde koşmak ve uyuyan Atina halkını uyandırmak görev ve amacından hiç taviz vermeyerek Platon’un Sokrates’in Savunması adlı diyalogunda bu konuda şöyle demektedir:

Atinalılar! Size saygı duyuyorum ama sizden daha fazla tanrıya saygı duyuyorum. Bu nedenle yaşadığım ve gücüm yettiği sürece felsefeyle ilgileneceğim, size öğüt vereceğim, konuşmalarımızda felsefi ispatlarda bulunacağım, bildiğimi söylemeye devam edeceğim. Sen Atinalısın, bilgelik ve güç bakımından dünyanın en büyük ve en ünlü kentindensin. Tüm çabanı para kazanmaya, ün ve şerefi kazanmaya yöneliyorsun, hakikat ve anlamayla hiçbir zaman ilgilenmekten, ruhun nasıl mükemmelleştirileceğine kafa yormamaktan sıkılmıyor musun?’

Eğer aranızdan birisi bunun tam tersiyle ilgilendiğini söylerse, onu rahat bırakmayacağım, kendisine sorular sorup bana yanıt vermesini sağlayacağım. Eğer erdemli olmadığına karar verirsem, en sıradan şeylere büyük değer verdiğini anlarsam, önemli şeylere değer vermediğini görürsem, onu eleştireceğim. Genç, yaşlı, Atinalı ya da yabancı fark etmez, karşılaştığım herkese aynı şekilde davranacağım. Ama yakınımdaya olduklarından dolayı daha çok Atinalılara böyle davranacağım. Bunun bana tanrının verdiği bir emir olduğunu bilin! Tanrıya hizmet konusunda bu kentin başına benden daha iyi bir şey gelmediğini düşünüyorum. Şimdiye dek genç, yaşlı fark etmeksizin, bedeninizi düşünmek, paranın peşinden gitmek yerine ruhunuzu mükemmelleştirmek için çaba harcamanız gerektiği konusunda durmadan çalıştım. Bireysel ya da

*Bu değerlendirmeyi göz ardı etmeksizin yine de normal bir tercümesi olarak Eudaimoniayı mutluluk olarak almayı tercih ettik.

kamusal işlerde erdemin zenginlikten doğmadığını, ancak zenginliğin erdemden doğduğunu hep söyledim. Eğer gençleri baştan çıkardıysam söylediklerim zararlıymış derim ancak bunları değil de başka şeyler söylediğim iddia ediliyorsa bunun herhangi bir anlamı yoktur. Ancak şunu söylemek istiyorum: 'Anytos'u dinleyip dinlememek ya da beni serbest bırakıp bırakmamak sizin bileceğiniz şey. Fakat beni defalarca da öldürseniz davranışımı değiştirmem mümkün değildir (Platon, 2016:72-73).

Doğasının gereğini yerine getirdiğini ve amacına uygun davrandığını düşünen Sokrates'in bu sayede mutlu olduğunu görmekteyiz. Bu durumda insanın doğasına uygun davranarak amacını gerçekleştirmesinin ve böylece mutlu olmasının "iyi" olduğunu rahatça söyleyebiliriz. O halde insan için mutluluk aynı zamanda en yüksek iyi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durumda insan eylemlerinin varmak istediği en son ve en yüksek amaç olan eudaimoniayı gerçekleştirmeye katkı sağlayan her şeyin iyi, buna engel oluşturan her şeyin de kötü olduğunu söylemekte bir mahzur yoktur.

A. Erdem Bilgidir

Peki, insanın mutlu olmasına en temel katkıyı sağlayan veya mutlu olmasına engel teşkil eden şey nedir? Sokrates'in buna cevabı şudur: "Mutluluğun en büyük kaynağı veya en büyük mutluluk verici olan şey, 'bilgi'dir, ve ona en büyük engel de mutluluğun ne olduğu hakkındaki 'bilgisizlik'tir. Bu bilgi, daha açık bir şekilde ifade edersek, insan doğasının, insanın özünün, ereğinin, erdemin ve dolayısıyla mutluluğun bilgisidir. Böylece Sokrates'in erdem konusundaki ünlü önermesi ortaya çıkar: *Erdem bilgidir*. Tabii bunun tersi de aynı ölçüde doğrudur: *Erdemsizlik, bilgisizliktir* (Arslan, 2008:129).

Erdem, ahlaki bakımdan her zaman ve sürekli olarak iyi olma eğilimi, iyi ve doğru eylemlerde bulunmaya yatkın olma durumudur. İnsan varlığına en zengin, en gerekli ve dolgun anlamını veren ahlaki niteliklerin toplamı olarak değerlendirilmektedir. Erdem aynı zamanda insan iradesinin gerektiği takdirde büyük özverilerde bulunmak ve ciddi engelleri aşmak pahasına, ahlaki iyiliği amaçlama, iyilik uğruna hareket etme gücüdür de. Terimi felsefeye sokan, her varlığın kendine özgü fonksiyonunu en iyi bir biçimde yerine getirme anlamına gelen Yunanca *arate* sözcüğünü insan ve insanın etkinlikleri için kullanan Sokrates olmuştur. Bu bağlamda Sokrates'e göre, erdem insana kendisine özgü ve uygun olanı gerçekleştirme ve kendisini gerçekleştirme imkânı veren yetkinliktir (Cevzici, 2013:578).

Yetkinlik ya da erdem, söz konusu olan kişinin amacına, hedefine gönderimle, her zaman teleolojik olarak tanımlanır. İnsana özgü yetkinliği ya da insanın erdeminin tanımlamak istiyorsak, insanî varoluşun nihaî amacını, hedefini ya da insanî varoluş için iyi olanı ve kendisiyle bir insanın bu amaca erişebileceği bir niteliği aramalıyız. İnsan için iyi olan şey, *eudaimonia*, mutluluk, iyi-olma hâlidir; bu ise onun doğasını gerçekleştirmesinin ve işlevini yerine getirmesinin doğal bir sonucu olarak ortaya çıkar (Versenyi, 2007:88). O halde erdemli olmanın bir yararı var: İnsanı mutlu yapması. Erdem ruha mutluluk, eudaimonia sağlar. Biz ancak erdemli olmakla, doğru olmakla

mutluluğa erişebiliriz, mutlu oluruz (Akarsu, 1982:34-35). Buradan hareketle şunu ifade edebiliriz: Sokrates'in erdemi bilgi gören anlayışında bilmek için bilmek veya her türlü bilginin insana mutluluk sağladığı gibi bir anlayışı aramamak gerekir. Onun temel amacının bilmek değil eylemek olduğu unutulmamalıdır. "Eylemler mutluluğa vesile olma eğilimi gösterdiği ölçüde doğrudur, mutluluğun zıddına yol açma eğilimi gösterdiği ölçüde yanlıştır. 'Mutluluk' derken hazzı ve acının olmamasını kastederiz; 'mutsuzluk' derken de, acıyı ve hazzdan mahrum olmayı kastederiz" (Feldman, 2016:33-34). Kısaca bilmek bilmek için midir yoksa eylemek için midir diye sorduğumuzda, Sokrates'in buna cevabı; "bilmek eylemek içindir" olacaktır. Sokrates'i ilgilendiren insan ve insan doğasını, insanın mutluluğunu konu alan bilgi olduğuna göre, insana asıl gerekli, asıl faydalı, erdem ve mutluluğu için vazgeçilmez olan tek bilgi insan doğasının, insanın amacının, insanın kendisi için dünyaya geldiği veya getirilmiş olduğu şeyin bilgisi olmak durumundadır. Bu, tek bir cümle ile "ahlâkî bir varlık olarak insanın bilgisi", yani "insan hayatının anlamının bilgisidir" (Arslan, 2008:129-130).

Erdemi bilgiyle özdeş gören ve bu bilginin de neyin bilgisi olduğunu izah eden Sokrates için erdemle ilgili bir problem de onun tek olup olmadığıdır. Sokrates için önemli olan şu sorudur: "Bilgelik, ölçülülük, cesurluk, doğruluk, dinlilik denen bu beş şey bir tek şeye verilen başka başka adlar mıdır, yoksa bu adlardan her biri kendine göre özellikleri olan ve birbirinin aynı olmayan başka başka şeylerin karşılığı mıdır?" (Akarsu, 1962:63). Sofistlere göre erdemın parçaları, Sokrates'e göre erdemın çeşitli görünümüleri olarak karşımıza çıkan söz konusu erdemlerin her biri Platon'un Sokratik diyaloglarının konusunu oluşturmuşlardır. Örneğin Lakhes diyalogunda cesaret, Devlet'in birinci kitabında adalet, Kharmides'te ölçülülük, Euthyphron'da dinlilik erdemleri ele alınmıştır. Sokratik diyaloglardan Protagoras diyalogunun erdem konusunda özel bir yerinin olduğunu söyleyebiliriz. Bu diyalogda erdemın bütünü üzerinde durulmakta, özellikle de öğretilip öğretilmeyeceği ve birliği konularına cevap aranmaktadır. Sofistlerin kendilerini erdem öğretmenler olarak takdim etmeleri karşısında, Sokrates'in erdemın öğretilmeyeceğine karşı çıktığını ve onun parçalara ayrılmasını doğru bulmadığı gibi bunun mümkün de olamayacağı üzerinde durduğunu görmekteyiz. Diyalogda Sokrates ile Protagoras arasında şöyle bir konuşma geçer:

Protagoras! Aklıma takılan tek bir nokta var, onu da cevaplandırırsan her şey aydınlığa kavuşmuş olacak. Sana göre erdem öğretilbilir bir şey. Eğer beni bu düşünceye inandıracak biri varsa o da sensin. Fakat anlayamadığım ve açıklamanı istediğim şey şu. Zeus'un insanlara utanmayı ve doğruluğu yolladığını söyledin fakat konuşman sırasında doğruluk, ölçülülük, dindarlık gibi şeyleri erdem çatısı altında birleştirdin. Şimdi erdem bir bütün ve doğruluk, ölçülülük, dindarlık gibi şeyler onun parçaları mıdır? Ya da biraz önce söylediğin gibi bu tür erdemler aynı şeyin birbirinden farklı isimleri midir? Bu konuyu açıklamanı isteyeceğim.

-Sokrates' Sorunun yanıtı basit, Erdem bir bütündür ve diğerleri de onun alt parçalarıdır"

-Yani yüzdeki parçalar olan ağız, burun, göz, kulak gibi parçalar mı, yoksa bir altın yığınının taneleri gibi mi?

-Sokrates! İlk örnek daha iyi, yüzdeki diğer parçalar gibi (Platon, 2014: 329a-c.).

Sokrates Protagoras'ın bu yaklaşımını doğru bulmaz ve bunu uzun uzadıya tahlil ve tenkit eder. Sonuç olarak Sokrates'e göre adaletle dindarlık, ölçülülükle bilgelik, bilgi ile cesaret bir ve aynı şeydirler. Erdem bir bütündür ve adalet, ölçülülük, dindarlık vb. onun bölümleri veya parçaları değil, bu bütüne verilen farklı farklı adlardır ve erdem bilgidir başka bir şey değildir (Protagoras 329 c-d; 331 b; 333 b; 350 c; 360 c-d) (Arslan, 2008:131).

Eudaimonia'nın Sokratik görünümünde karşımıza çıkan bir başka temel önerme veya tez, iyiyi bilen bir insanın zorunlu olarak onu yapacağı, onu isteyeceğidir. Diğer bir ifadeyle insan doğası iyiyi, güzeli, doğruyu istemeye eğilimlidir. O kötünden, yanlıştan, çirkinden, haksızlıktan yana değildir. Hatta Sokrates daha da ileri giderek haksızlık yapmaktansa haksızlığa uğramayı, yanlış yapmaktansa yanlıştan dolayı acı çekmeyi tercih edecek bir noktadadır. Ancak, "...yanlış yapmaktansa yanlıştan dolayı acı çekmenin daha iyi olduğu öncülü kanıtlanamaz. İyi insanların böyle bir kanıtı ihtiyacı yoktur: İyi olmak yanlış yapmaktansa yanlıştan dolayı acı çekmenin daha iyi olduğu anlamına gelir. Kötü olanlar her 'kanıtı' zaten akıl dışı ya da ilgisiz görerek reddederler. Yanlıştan dolayı acı çekmenin düşülebilecek en kötü durum olduğunu ve dolayısıyla yanlış yapmanın her hal ve şartta tercih edilmesi gerektiğini bilirler. İnsanların çoğu, ne iyi ne de kötü olanlar, bu 'kanıtı' aşırı genel ve dolayısıyla ilgisiz bularak reddedecektir" (Heller, 2015:204). Bunun bizi götüreceği yer Sokrates'in ünlü tezidir: "hiç kimse bilerek kötülük yapmaz, kötülük bilgisizlikten kaynaklanır".

B. Kimse Bilerek Kötülük Yapmaz

İnsanların genellikle, yanlış olduğunu biliyordum ama kendime engel olamadım, ya da kendimi zevke kaptırdığım için iyiyi gerçekleştiremedim şeklindeki mazeretleri Sokrates tarafından hiçbir şekilde geçerli mazeretler değildir. Çünkü Sokrates yanlış olduğunu bildiği halde kendine engel olamadığı için bu eylemi gerçekleştiren kimseye şöyle seslenir: O anda başkalarının, senin yaptığının yanlış olduğunu düşündüğünü biliyor olabilirsin, ya da senin yaptığının kötü olduğu söylenmiş olabilir; fakat eğer kendin kötü olduğunu bilseydin, yapmazdın. Senin hatan bir vukuf bozukluğuydu. İyiyi göremedin ve o anda iyi gibi görünen bazı hazlar tarafından yanlış yönlendirildin. Eğer iyiyi görseydin, sen de onu isterdin ve ona göre davranırdın. Hiç kimse, gerçek iradesi içten ve açık bir görüşle nesnesine, yani iyiyeye yönlendirildiğinde, ona aykırı davranmaz (Cornford, 2017: 34-35). Bu yaklaşımı Sokrates, Protagoras diyalogunda daha ironik bir tarzda ele alarak şöyle demektedir:

...insanlar bir şeylerin kötü olduğunu bilirler ve farklı şekilde davranma ihtimalleri olmasına rağmen bunu yapmazlar, ne de olsa kendilerini zevke kaptırmışlardır. Bazen de iyinin bilinmesine rağmen, kendini zevke kaptırma nedeniyle bunun yapılmadığı söylenir. Bu da yanlış. Hoş, iyi,

kötü, zahmetli gibi kelimeler kullanmak yerine...iyiyi ve kötüyü kullansak, daha sonra da hoş ve zahmetli desek ne kadar saçma şeyler söylediğiniz hemen anlaşılır. Bu durumda biri bir kötülük yapsa ve bunun nedeni bize sorulsa artık kendini zevke kaptırdığını söyleyemeyiz. Çünkü zevkin ve iyinin aynı şey olduğunu gördük. Bu soruyu soran insana, kendini zevke kaptırdığı için kötülük yaptığını söylesek, o insan da alaycı biriyse şöyle diyecektir: 'Kötülüğün kötü olduğunu bilmesine rağmen halen kötülük yapıyor, çünkü kendisini iyiliğe kaptırmış. İyinin kötüyü yenmesi gerekmez mi?' Yenemeyecek durumda olduğunu söylememiz gerekir. Zaten yener dersek bu kez adamın kötülük yapmadığını da söylemiş olacaktık....Şimdi de hoş ve zahmetli kelimelerini kullanalım. Daha önce de söylediğimiz gibi, bir insan bir şeyin kötü olduğunu bilmesine ve o şey zor olmasına rağmen onu hoş olduğu için yapıyor. Bu noktada hoş olanın zahmetli olanı yenecek güçte olmaması gerekir (Platon, 2014: 329 a-d).

İnsanın kendini zevke kaptırdığı için iyiyi gerçekleştirmediği söylenirse, öte yandan zevk verici olan iyiyse, hiç kimse kendi yaptığından daha iyi bir şeyler olduğunu bilmesine rağmen bunu yapmamazlık edemez. Hele ki bunu yapabilecek durumdaysa. Bu nedenle de kendimizi zevke kaptırmak cahillikten, kaptırmamak ise bilgelikten kaynaklanır. O halde ister istemez şu sonuca ulaşacağız. İnsanlar kötü bir şeyi bilerek yapmazlar, doğamız gereği iyi şeyleri kötü şeylerden daha üstün görürüz. Yine iki kötü şey arasında bir seçim de yapmamız gerekse, herkes daha az kötü olanı seçer. (Platon, 2014: 358c-d).

Sokrates'in kimsenin bilerek kötülük yapmayacağı anlayışına çeşitli karşı çıkışlar, itirazlar olacaktır ve olmuştur. Günümüzde de birileri, içilen sigara veya kullanılan uyuşturucunun zararlı olduğu, diğer bir ifadeyle kötü olduğu bilinmesine rağmen birçok kimse tarafından bu eylemlerin bilerek gerçekleştirildiğini söyleyebilir. Bu da kötülüğün bilerek yapıldığını göstermez mi? Sokrates'e göre, hayır, göstermez. Ona göre bu eylemleri gerçekleştiren kimselerin konu hakkında yeterli bilgileri yoktur. Örneğin sigara içmenin zararları konusunda, kendilerince savunma mekanizmaları geliştirerek, bilgilerini bu doğrultuda kullanarak, daha da ileri giderek bu eylemin kötü olmadığı sonucuna varmak isterler. Sigara içmek kötü değildir derlerse, bilerek kötüyü gerçekleştirmemiş olurlar; sigara içmek kötüdür diyerek bu eylemi yapmaya devam ederlerse de, sigaranın kötülüğü hakkında yeterli bilgiye sahip olmadıkları söylenebilir. Kendisi için sigaranın doğurduğu zararlar yetkili biri tarafından kendisine anlatıldığı ve sonucunun iyi olmayacağı bildirildiği ve hatta ölümle sonuçlanmasının söz konusu olacağı bildirildiğinde insanların büyük çoğunluğu bu eylemi yapmaktan vaz geçeceklerdir. Hala devam edenlerin ise, demek ki bilgileri yeterli değildir.

II. Sonuç ve Değerlendirme

Sokratik eudaimonia'nın iki temel argümanı vardır. Bunlar, erdem bilginin olduğu ve hiç kimsenin bilerek kötülük yapmayacağı, kötülüğün bilgisizlikten kaynaklandığı tezleridir. Sokrates erdem (arate) kavramını felsefeye sokan ve onu insan ve insanın

etkinlikleri için kullanan ilk filozof olmuştur. Bu bağlamda Sokrates'e göre, erdem insana kendisine özgü ve uygun olanı gerçekleştirme ve kendisini gerçekleştirme imkânı veren yetkinliktir. Diğer bir ifadeyle erdem, insanın insan olmak bakımından sahip olduğu doğasını gerçekleştirmesidir. İnsanı insan olmak bakımından diğer canlılardan ayıran doğasını ve doğasına uygun olarak gerçekleştirdiği eylemlerinin son amacına bakmak onu tanımaya yönelik bir çaba olacaktır. Sokrates "kendini bil" derken ve "sorgulanmamış bir hayatın yaşamaya değmez" olduğunu belirtirken varmak istediği, hep insanın doğasını ve işlevini tanımaya yöneliktir. Ancak Sokrates'in insan idealinin akıl sahibi bir varlık olarak, bilinçli bir kişilik olduğu gözden uzak tutulmamalıdır. Akıllı bir varlık olduğu kadar, ahlâkî bir varlık da olan insanın eylemlerinin veya davranışlarının varmak istediği bir amaç var mıdır? Kısaca bütün insanlar ne için eylemde bulunmakta, neyi gerçekleştirmek istemektedirler? Sokrates'e göre bunun cevabı tek kelimeyle eudaimonia'dır, mutluluk'tur. Mutluluk insan doğasının peşinden koştuğu yegâne amaçtır. Eudaimonia insan için aynı zamanda en yüksek iyinin de kendisidir. Sokrates için, insanın bu amacına hizmet eden her şeyin iyi, buna engel çıkaran her şeyin de kötü olduğunu söyleyebiliriz. Mutluluğa hizmet eden veya ona engel olan şey nedir? diye sorulduğunda Sokrates'in cevabı oldukça nettir: mutluluğun en temel kaynağı "bilgi"dir, önündeki en büyük engel ise "bilgisizlik"tir. Burada kastedilen bilgi insan doğasının, amacının, erdemin bilgisi, kısaca mutluluğun bilgisidir. İşte Sokrates'in erdem konusundaki ünlü önermesi böylece karşımıza çıkar: Erdem bilgidir, erdemsizlik bilgisizliktir. Ancak, Sokrates'in erdemi bilgi gören anlayışında bilmek için bilmek veya her türlü bilginin insana mutluluk sağladığı gibi bir anlayışı aramamak gerekir. Onun temel amacının bilmek değil eylemek olduğu unutulmamalıdır. Eylemler mutluluğa vesile olma eğilimi gösterdiği ölçüde doğrudur, mutluluğun zıddına yol açma eğilimi gösterdiği ölçüde yanlıştır.

Öte yandan Sokrates'in erdemin parçalara ayrılabilirliğini söyleyen Sofist geleneğe karşı çıkararak, onun bir olduğunu, bütün olduğunu, parçalara ayıramayacağını savunduğunu görmekteyiz. Ona göre, adaletle dindarlık, ölçülülükle bilgelik, bilgi ile cesaret bir ve aynı şeydirler. Erdem bir bütündür ve adalet, ölçülülük, dindarlık vb. onun bölümleri veya parçaları değil, bu bütüne verilen farklı farklı adlardır ve erdem bilgidir başka bir şey değildir. Erdemle bilgiyi eş kılan, İyiliğin temelinde de bilgiyi koyan Sokrates'e göre, kötülüğün temelinde de bilgisizlik yatmaktadır. Yani erdem bilgidir, en yüksek iyidir, mutluluktur. Hiç kimse bilerek ve isteyerek mutlu olmaktan vazgeçmez, geçemez, geçmemelidir. O halde mutsuzluğa sebep olan kötülük bilerek ve istenerek yapılacak bir şey değildir. Sokrates'in ifadesiyle: Erdem bilgidir ve hiç kimse bilerek kötülük yapmaz. Hiç kimsenin bilerek kötülük yapmayacağı, kötülüğün bilgisizlikten kaynaklandığı şeklindeki Sokratik tez ne kadar güçlü olursa olsun tenkit edilemez de değildir. İnsanı yalnız bilgi ve bilinç sahibi bir varlık olarak düşünmemek gerekir. O aynı zamanda duyguları olan, isteyen, seçen, irade sahibi bir varlıktır. Hatta onda bu günkü psikoloji ilminin verilerine göre. Bir bilinçaltı ve bir üst bilinçten bahsedilebilmektedir. Bilinçaltının da insan eylemlerine yön vermesi söz konusudur. Bu noktada Sokrates'in ahlâkî eylemlerimizin doğasında kendini gösteren iradeye yer vermediğini görmekteyiz.

Onun ahlâk anlayışının “entelektüalist” bir ahlâk olduğunu, diğer bir ifadeyle “ahlâkî entelektüalizm” olarak değerlendirilmesinin mümkün olduğunu söyleyebiliriz.

Kaynaklar

- Akarsu, B. (1962). Sokrates'te Erdem Düşüncesi, *Felsefe Arkivi*, 13, 57-73, İstanbul: İstanbul Matbaası.
- Akarsu, B. (1982). *Ahlak Öğretileri I. Mutluluk Ahlakı*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Arslan, A. (2008). *İlkçağ Felsefe Tarihi2*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Cevizci, A. (2013). *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Cevizci, A. (2014). *Etik-Ahlak Felsefesi*, İstanbul: Say Yayınları.
- Cornford, F.M. (2017). *Sokrates Öncesi ve Sonrası* (Çevirenler: A.M. Celal Şengör ve Senem Onan), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Feldman, F. (2016). *Etik Nedir?* (Çeviren: Ferit Burak Aydar), İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Heller, A. (2015). *Bir Ahlâk Kuramı* (Çevirenler: Abdullah Yılmaz, Koray Tütüncü, Ertürk Demirel), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Platon (2014). *Protagoras* (Çeviren: Furkan Akderin), İstanbul: Say Yayınları.
- Platon (2016). *Sokrates'in Savunması* (Çeviren: Furkan Akderin), İstanbul: Say Yayınları.
- Versenyi, L. (2007). *Sokratik Hümanizm* (Çeviren: Ahmet Cevizci), İstanbul: Sentez Yayıncılık.